

Az egykori székesfehérvári jezsuita patika

Sági Erzsébet dr.

Az egykori székesfehérvári jezsuita patika korszerű, dokumentált feldolgozása a közelmúltban megtörtént. Az 1688-ban alapított polgári gyógyszerterát a jezsuita rend 1745 évben vette meg, a várossal 1746. januárban kötötte meg a szerződést. A gyógyszerterába – mely továbbra is közforgalmú volt – az évben helyezett patikus frátert. A rend felosztatásakor a leltár szerinti érték a 800 forint-ra becsült bútortalattal együtt 4940 forint volt, melyet új tulajdonosa árverésen 8160 forintért vett meg. A jezsuiták által készített barokk officinai bútor és több egykorú edény fennmaradt. Ezek 1975. évtől patikamúzeumként kerülnek megőrzésre és bemutatásra.

1688-ban nyílik meg a misszió állomás a török uralom alól felszabadult városban, 1727-ben kezdődik az iskolai oktatás, 1737-ben hat osztályúvá bővül a gimnázium. A rendház új épülete 1745-ben készül el. [1].

A székesfehérvári patika korszerű, dokumentált feldolgozása a közelmúltban megtörtént. (2 a., 2 b., és 3.).

A háztörténet 1745 évben beszámol arról, hogy „Az özvegy patikusné halála után megvevük a patikát 1200 forintért.” [4, 5].

Az első jezsuita gyógyszerész a rendházban *Joannes Maschner* volt, ő a háztörténet szerint 1746-ban és 1747-ben szolgált patikusként és ápolóként Székesfehérváron. A római *Catalogus personarum* szerint 1746-ban Sopronban volt ápoló, a kalocsai nem nyújt ez évre információt. *Vánossi Antal*, a későbbi tartományfőnök írja 1746. február 23-án a fehérvári rendház főnökének, hogy tudomása van róla, miszerint a provinciális *Maschner Jakabot* (sic) egy több nyelven beszélő gyógyszerészt készült hozzá küldeni [6]. Valószínűsíthető, hogy mivel a rend előre nem láthatóan gyógyszerterát tudott vásárolni, egy ápolói beosztásban lévő patikusát – szokásától eltérően – év közben helyezték át. Nincs rá adat, de feltételezhető, hogy alkalmazták az előző tulajdonos provizorát.

Az előzőleg nehézségekkel küzdő polgári patika használható anyagainak és eszközeinek átvétele és a rendházba költöztetése, valamint a készletek feltöltése feltehetően rövid időn belül megtörtént, mivel a városban a tárgyidőben – és még fél évszázadig – ez volt az egyetlen gyógyszerterát. A várossal kötött szerződésből kitűnik, hogy az közforgalmú gyógyszerterákként működött, abban folyamatosan volt rendtag patikus, működésére panasz nem volt.

Az ott szolgáló rendtag gyógyszerészek az alábbiak voltak:

1746–1747 *Joannes Maschner*

1748–1773 *Mathias Hyll* [7].

Ritka kincs a szerződésről fennmaradt fogalmazvány, mely a működés rendjét is megszabja, továbbá bemutatja a jezsuita patikának a városhoz való kapcsolatát, ezért fordításban közreadom.

„Mi, X. Y. Székesfehérvár szabad királyi város városbírója és tanácsosai, tudtára adjuk mindenkinek akiket il-

let, hogy miután a Jézus Társaság tiszteletre méltó rendje, Isten rendeléséből arra indított, hogy ezen város népének vigaszára nemcsak rezidenciát, hanem jeles templomot építeni részben elkezdtek, részben az már jó körülmények között épül. Mivel a vallásos emberek számának növekedésében reménykedhetünk, ezért más kollégiumokhoz és rezidenciákhoz igazodva, patika létesítését a város akadályozni nem akarván, részint azért, mert a városban levő jelenlegi patika, melyet világiak birtokoltak, szerfelett rosszul kezelt volt, illetve mivel a fent említett tiszteletre méltó rezidencia egyéb megfelelő kegyes adományok hiányában van, azért, hogy a város bármilyen helyi adományozástól mentesítve legyen, a tiszteletre méltó rezidencia új gyógyszerterának felállításában, működtetésében a jövőben is mindenkor, minden polgári adó nélkül, az alábbi pontokban foglaltak betartásának veti alá magát:

Először: Egyetemlegesen mindenkinek, személyi különbségtétel nélkül, megfelelő áron adatik a gyógyszer.

Másodszor: A gyógyszerek árazása, illetve eladása mostantól a bécsi árszabvány szerint történik.

Harmadszor: Minden időben, kiváltképpen pestis idején – Isten arra érdemesített minket, hogy azt háromszor távol tartotta tőlünk – sose legyen zárva, óvatos előrelátással a közönség mindig megfelelően el legyen látva, megfelelő áron a szükséges gyógyszerrel.

Negyedszer: A felsőbb rendelkezések értelmében és ahány alkalommal elrendelik, a vizitációnak aláveti magát. Ha történetesen a szóban forgó patikát világi provizor kezelné, akkor a föméltóságú Királyi Helytartótanács által elrendelt, a rájuk szabott és másokra is érvényes módon kötelesek azt vezetni. A világi beosztott gyógyszerészek annyiszor, ahányszor változás történik, kötelesek a városi tanács előtt a szokásos esküt letenni.

Ötödször: A város részéről nemcsak a gyógyszerek szabad eladása engedtetik meg, hanem a város jelenlévő képviselői biztosítják a tiszteletre méltó rezidenciát arról, hogy sem a város beleegyezésével, még kevésbé segítségével, másik patika nem alapítható.

Hatodszor: Ha mégis valamilyen elkerülhetetlen okból, (amit nem remélünk) másik patika felállítása válnék szükségessé, ami miatt a tiszteletre méltó rezidencia a patikájának fenntartását megtagadná, az esetben a város kötelezi magát arra, hogy a szóban forgó tiszteletre méltó re-

zidencia patikáját minden készletével, gyógyszereivel megváltani és átvenni vagy megváltatni és átvetetni gondoskodik, megfelelő áron.

Ezért a fentiekre nézve jelen biztosítékkal szolgáló okmányt kiadhatónak és a város hiteles pecsétjével megerősítendőnek tartjuk és kézjegyükkel ellátjuk.

Kelt a fent nevezett város tanácsházának épületében 1746. január 11-én.

Kiadatott általam *Vásárhelyi Pál* a nevezett város lö-jegyzője által, pecsét.”.

A rendházban a kezdetektől 1760 évig folyamatosan volt asztalos fráter [8], a jelenlegi patikamúzeum officinájában látható alul fióksoros, fent polcos barokk stílusú tölgyfa bútortárat *Baumgartner Bernát* fráter készíthette az 1750-es években. A táraasztal nem egykorú. Az első patikabútor készítője *Codelli József* fráter volt, aki 1746–1747-ben élt a rendházban, ez a márványozott festésű puhafa bútor a raktárhelyiségbe került. Fennmaradt a hozzá hasonló mintázatú fatégelyből 160 db és néhány IHS jelű szögletes üvegtégely, az egykorú tinktúra prés és egy 1752 évszámot viselő rézmozsár [9].

A rend feloszlásakor a leltár szerinti érték az alábbi volt:

gyógyszer: 3767 ft

eszközök: 373 ft

bútor: 800 ft

Összesen: 4940 ft

A rendi provizor 26 éve volt Székesfehérváron, a patika eladásáig tovább vezette a patikát. Négy licitáló közül *Walter Ferenc* nyerte el azt 1774. évben 8160 ft-ért.

Ennél drágábban csak a kolozsvári és a pozsonyi patika kelt el. A vevő az árverés után tudta meg, hogy a rendház botanikus kertje nem képezte eladás tárgyát, később a rendházat a pálos rend kapta meg és a patikát ki kellett költöztetnie. A vevő a vételárat több éven át tudta csak törleszteni. Kérte, hogy a városban ne legyen második patika. Ezt a privilégiumot 23 éven át élvezte. A patika 1798-ig volt az övé [10]. *Wagner* 1776-ban szerzett a nagyszombati egyetemen diplomát [11].

A székesfehérvári jezsuita gyógyszerár 1975 óta patikamúzeum.

Szükségesnek tartom megemlíteni azt, hogy bekerült a szakirodalomba [12] egy nemes hölgynek a székesfehérvári városi múzeumban levő kéziratából néhány olyan közlés, mely nem helytálló, – noha a tollát jó szándék vezette – állításai nem megalapozottak, például: „*Hyll Mátyás* pap volt,” ezt már *Grabarits* is megcáfolta [13], azután: „Iskolák és templomok alapításához járult hozzá... a patika jövedelméből 20–25 gyermeket ingyen nevelt és taníttatott... maga járt betegekhez ... faluról-falura járt,” stb. Aki a Jézus Társaság reguláját ismeri, ilyen el nem lehet. Szerzetes nem rendelkezhetett egyetlen krajcárral sem, a rendházat csak kíséreléssel hagyhatta el. A közlésben egyetlen valós elem az, hogy ingyen adott a szegényeknek gyógyszert, erre öt rendi előjárója felhatalmazta, ez általában benne volt a rendházaknak a városokkal kötött szerződésében, ezt a kiadást dokumentálták, számon tartották és időnként a városi tanácsnak bemutatták.

IRODALOM

1. *Gyenis András S. I.*: Régi magyar jezsuita rendházak. Budapest, 1941. 48–49. o. – 2 a. *Szabó Lóránt*: Székesfehérvár gyógyszerészetének története a XVII–XVIII. században. Gyógyszerésztörténeti Diárium IV. évf. 1. (12.) szám, 1974. május, 9–16. o. – 2 b. *Szabó Lóránt*: passim IV. évf. 3. (14.) szám 1975. szeptember, 43–50. o. – 3. *Vida Mária*: Patikamúzeumok – múzeumpatikák Magyarországon. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár, Levéltár. Budapest, 1996. 79–81. o. – 4. Budapesti Egyet. K. társ. Cod. Ab 82., Hist. Miss. Alba Regalensis S. I., 1727–1772., 1745. év. – 5. *Szabó Lóránt*: passim 2. b., 45. o. – 6. *Szabó Lóránt*: passim 2. a., 14. o. – 7. *Grabarits István–Grabaritsné Ildikó–Zsuzsanna*: Az osztrák jezsuita rendtartomány patikái és patikusai 1716–1773. Orvostört. Közl. 107–108 (1984). 137–160 o. és *Lukács Ladislav S. I.*: Catalogus personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. 1551–1773. I–XI. Roma. Institutum Historicum S. I. 1978–1995. – 8. *Lukács L.*: passim. – 9. *Vida Mária*: passim 79. o. és *Szabó Lóránt* 2. a., passim 15. o. – 10. *Szabó Lóránt*: 2. b. passim 47. o. – 11. MOL., Htt., Dep. san. C 67: 1775: fasc. 22: No12, M. Kancell., Acta gen., A 39: 1777: 4670 Comm. stud. összesítése és SOTE Promóciós könyv. – 12. *Baradlai János–Bárony Elemér*: A magyarországi gyógyszerészet története. Budapest 1930., I. köt. 211. o. – 13. *Grabarits István*: passim 137. o.

E. Sági: *The late pharmacy of the Order of Jesuits at Székesfehérvár*